

УДК:37.036.5:374.7

2. Теорія і практика навчання

СТРУКТУРА КРЕАТИВНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Ілляхова М. В., к. філос. наук, доцент,
доцент кафедри філософії і освіти дорослих
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Визначено структуру і розкрито сутність креативності науково-педагогічного працівника, яку утворюють гносеологічний, інтерсуб'єктивний, інноваційний, мотиваційно-проективний, інформаційно-цифровий і професійно-особистісний кластери креативних компетенцій. Гармонійне співвідношення компонентів у структурі креативності науково-педагогічного працівника уможливорює ефективну науково-дослідну діяльність, забезпечує систематичне інноваційне оновлення змісту і методів освітнього процесу, формує у викладача навички самоактуалізації, самоорганізації, самодетермінації, та управління ним динамікою власних життєво-професійних можливостей.

***Ключові слова:** інноваційна діяльність, кластери креативних компетенцій, креативність науково-педагогічного працівника, творчі здібності.*

Определена структура и раскрыта сущность креативности научно-педагогического работника, которую образуют гносеологический, интерсубъективный, инновационный, мотивационно-проективный, информационно-цифровой и профессионально-личностный кластеры креативных компетенций. Гармоничное соотношение компонентов в структуре креативности научно-педагогического работника делает научно-исследовательскую деятельность эффективной, обеспечивает систематическое инновационное обновление содержания и методов образовательного процесса, формирует у преподавателя навыки самоактуализации, самоорганизации,

самодетерминации , и управления им динамикой собственных жизненно профессиональных возможностей.

Ключевые слова: *инновационная деятельность, кластеры креативных компетенций, креативность научно-педагогического работника, творческие способности.*

Ilyakhova M.V. THE STRUCTURE OF THE CREATIVITY OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS

The basis of the research was the need to determine the structure of the creativity of scientific and pedagogical workers. Are defined the epistemological, intersubjective, innovative, motivational-projective, informational-digital and professional-personal clusters of creativity of scientific and pedagogical workers. The harmonious correlation of components in the structure of the creativity of scientific and pedagogical workers enables effective research activities, provides systematic innovative updating of the content and methods of the educational process, forms the teacher self-actualization skills, self-organization, self-determination, and management of the dynamics of their own life-career opportunities.

Are determined that the development of creativity of scientific and pedagogical workers presents innovative, heuristic achievements of a specialist at various stages of his professional activity and is understood as the creation of new, innovative professional products and high results of scientific and pedagogical activity in the process of implementation of the creative, intellectual, operational, digital, organizational skills of a specialist.

In this context, alternative pedagogical practices, including creative pedagogy, are aimed at identifying intercultural mechanisms for the formation of the social and cultural experience of an individual, studying the practice of creating intercultural values for overcoming the limitations of one's capabilities in order to actualize and self-realization.

Kew words: *acmeology, innovative activity, clusters of creative competences, creativity of scientific and pedagogical workers, creative abilities.*

Постановка проблеми. Об'єктивні соціально-економічні трансформації інформаційного суспільства потребують якісних зрушень у системі національної освіти. Креативність як здатність створювати нові професійні продукти, ставити евристичні завдання і знаходити для них нестандартні рішення є важливим людським ресурсом інноваційної діяльності. Відповідно створення професійного середовища, спрямованого на розвиток творчих здібностей фахівців, упровадження нових технологій, методів, програм, що оновлюватимуть якість освітнього процесу, досягнення інноваційних результатів є найважливішими завданнями науково-педагогічної діяльності.

Актуальність дослідження. Креативність науково-педагогічного працівника є важливою компонентною інноваційного спрямування наукових досліджень, підвищення якості освітніх послуг, ефективності освітнього процесу, надання йому гуманістичної, демократичної спрямованості. З урахуванням європейських освітніх стандартів, вітчизняних соціально-економічних, освітньо-професійних вимог до розвитку креативності науково-педагогічних працівників перед закладами післядипломної освіти постають завдання: створити умови для створення індивідуальної освітньої траєкторії відповідно до фахових уподобань, моделювати індивідуальних освітніх програм професійного, креативного розвитку науково-педагогічного працівника, розробити і забезпечити систему науково-методичного супроводу розвитку науково-педагогічних працівників на етапах формальної, неформальної та інформальної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «креативність» як когерентна характеристика професійної діяльності науково-педагогічного працівника на сьогодні є не розробленим. Хоча у багатьох соціально-філософських, психолого-педагогічних розвідках досліджуються близькі компоненти, що входять до структури креативності. Відтак, проблемам розвитку професіоналізму й педагогічної майстерності викладачів присвячено дослідження І. Зюзюна, Г. Єльнікової, О. Семенов, В. Сидоренко. Також вітчизняними науковцями у сфері педагогіки розроблено проблеми формування ключових компетентностей викладачів закладів вищої освіти (Н. Бібік,

О. Овчарук, В. Олійник, О. Пометун, Т. Сорочан та інші). Серед зарубіжних наукових розвідок особливе місце займають дослідження (А. Брунера, В. Вестера, Д. Валя, Х. Кнауфа, Д. Мартенса, Д. Равена, Ф. Фрідріха, а також І. Зимньої, Н. Переломова, І. Фруміна, А. Хуторського та інших).

Традиційно у педагогічних дослідженнях креативність аналізується як здібність до педагогічної творчості або як творчий характер педагогічної діяльності (Д. Вількеєв, М. Кашапов, Т. Кісельова, О. Корнеєва, Ю. Корнілова, О. Ракитська, В. Сластьонін та інші) у структурі творчого мислення (Д. Богоявленська, М. Воллах, Д. Гілфорд, В. Дружинін, А. Матюшкін, С. Меднік, В. Панов, Я. Пономарев, Е. Торренс та інші). Зміст, структура, ознаки педагогічної креативності представлено у розвідках (О. Антонова, О. Дунаєва, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, М. Кашапов, К. Кречетніков, О. Куцевол, Л. Петришин, М. Поташник, Л. Харченко та інших).

Завдяки дослідженням вітчизняних і зарубіжних науковців визначено сукупність якостей, здатностей, вмінь необхідних для успішної реалізації педагогічної діяльності; обґрунтовано рівні сформованості педагогічної творчості; розроблено типології та професіограми розвитку професійної компетентності педагогів. Але попри значний обсяг досліджень і належне розроблення вченими різних аспектів проблем, які є близькими до аналізованої, сутність і структура креативності науково-педагогічного працівника, технології, умови та критерії її розвитку в умовах безперервної освіти досі залишаються без належного комплексного дослідження.

Постановка завдання. До основи дослідження покладено необхідність визначення структури креативності науково-педагогічного працівника. Отримані результати дозволяють розробити систему науково-методичного супроводу безперервного професійного розвитку і саморозвитку креативності науково-педагогічного працівника у формальній, неформальній та інформальній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна місія сучасного науково-педагогічного працівника полягає у здійсненні дослідницької,

креативної, рефлексивної, новаторської діяльності, а також підготовці фахівців, які відповідатимуть науковим орієнтирам, соціальним настановам, економічним стратегіям інформаційного суспільства з інноваційно-креативним типом економіки. Пріоритетом інноваційного суспільства стає інтелект новаторів і вчених, а головними продуктами – нові ідеї та інновації в різних сферах людської діяльності [1]. Саме креативність стає основним джерелом та цінністю сучасного інфосвіту. Тому у динаміці соціально-професійних змін відбувається актуалізація креативності як системоутворюючого компонента у структурі професійної компетентності науково-педагогічного працівника.

Ми розглядаємо креативність як базовий компонент у структурі професійної діяльності науково-педагогічного працівника, стратегічним напрямом якої є створення нових професійних продуктів, упровадження методів, технологій вироблення інноваційно-креативних рішень, реалізація творчих здібностей, досягнення інноваційних результатів. Традиційно у психолого-педагогічних дослідженнях креативність розглядається як здатність викладача розвивати творчий характер власної діяльності. Відповідно і структуру креативності утворюють: здатність до творчості і вирішення проблемних завдань (Ф. Шаріпов, В. Щадріков), здатність до комбінування, винахідливість, гнучкість і дивергентність мислення, (Дж. Гідфорд, Е. Торенс, К. Тейлор), чуття новизни, фантазія, емпатія і інтуїція (О. Антонова, Т. Баришев, Д. Богоявленська), здатність долати стереотипи, створювати нові ідеї і схильність до ризику (Р. Сімпсон, М.Воллах). Визначені якості, що характеризують творчі здібності особистості належать до структури креативності науково-педагогічного працівника і разом з організаційними, інноваційними, психологічними складовими визначають її інтегрований характер.

У дослідженнях проблем і перспектив вирішення освітніх завдань Р. Епштейн [3] ввів у науковий обіг поняття «креативна компетентність», яким позначив готовність особистості адаптивно застосовувати отриманні знання, самостійно оновлювати схему знань й прагнути до самовдосконалення. Вчений припустив, що високий рівень креативності здебільшого залежить від сформованості

основних компетенцій, зокрема: 1) вміння збирати нові ідеї – активує пошукову діяльність фахівця та формує здатність збирати і зберігати нові ідеї. 2) вміння проблематизувати ситуацію – у спробах збільшення кількості нових ідей особистість має вийти з комфортної ситуації, в якій звичні способи вирішення проблем вже не працюють. Після подолання когнітивних і емоційних утруднень, проблемна ситуація вирішується у продуктивному розумовому процесі, основою якого є креативність. 3) Здатність до розширення сприйняття ситуації та стратегії вирішення нестандартних задач. 4) Вміння долати соціальні, фізіологічні подразники оточуючого середовища. Таким чином, креативну компетентність характеризують здібності і навички фахівця конструктивно виходити за звичні, шаблонні схеми мислення, поведінки і діяльності у проблемних ситуаціях.

На основі аналізу наукових досліджень, вітчизняних освітніх стандартів, а також авторитетних джерел, що займаються досліджуваною проблемою, зокрема Partnership for 21 Century Skills (Модель P21), Future work skills, Модель Ключових компетенцій OECD/PISA, Матеріали Всесвітнього економічного форуму в Давосі нами визначено кластери компетенцій, що охоплюють сферу креативності науково-педагогічного працівника. Кожен з кластерів має професійний і особистісний рівні компетенцій, що складають структуру креативності науково-педагогічного працівника.

Перший кластер креативних компетенцій – гносеологічний – характеризує пізнавальну та інтелектуальну активності науково-педагогічного працівника. На професійному включає: вміння використовувати різні методологічні настанови у процесі науково-дослідної діяльності, розуміння наукової проблеми і вміння формулювати її у вигляді креативних завдань, застосування креативного підходу в освітньому процесі, вивчення і перетворення педагогічної ситуації, реалізація мисленнєвого експерименту, який ґрунтується на заміщенні реальних об'єктів їхніми умовними зразками, аналогами, використання у науково-педагогічній діяльності евристичних технологій і методів. На особистісному рівні гносеологічний кластер включає вміння фахівця створювати нові та оригінальні ідеї, здатність до систематизації і комбінування, реалізація когнітивної

гнучкості, діалогічного і латерального мислення у процесі пошуку ефективних шляхів вирішення життєво-професійних проблем.

Другий кластер креативних компетенцій враховує особливості інтерсуб'єктивної взаємодії і комунікативного процесу на вербальному і невербальному рівнях, а також сензитивні та емоційні компоненти у досягненні ефективної науково-педагогічної взаємодії. На професійному рівні інтерсуб'єктивний кластер включає: навички вільної орієнтації у різноманітних концепціях особистості та вміння застосовувати ці знання в різних професійних ситуаціях, створення умов психологічної безпеки у спілкуванні і реалізація комунікативного потенціалу студента, вміння організовувати діалог і полілог в освітньому процесі, вміння доводити і розуміти позицію студента та колег, ефективно організовувати спілкування у проектній діяльності, використовувати ефективні невербальні технології у спілкуванні, вміння домовлятися і працювати у команді з орієнтацією на розвиток особистості студента, володіння прийомами педагогічної риторики та еристики, організовувати міжкультурну комунікацію. На особистісному рівні креативні компетенції інтерсуб'єктивного кластеру поєднують: вміння бути легким і невимушеним у спілкуванні, мати високе почуття гумору, керувати власними емоціями і думками, здатність оцінювати партнера за всіма невербальними параметрами, контролювати нестабільні емоційні стани, неадекватну самокритику, вміння будувати комунікацію на принципах доброзичливості, толерантності і партнерства.

Інноваційний кластер на професійному рівні комбінує: вміння реалізовувати практику нововведень в освітній процес, застосовувати інноваційно-креативні методики у проведенні експериментальної діяльності, визначати нові модуси наукової діяльності, створювати нові ідеї та концепції у процесі співтворчості, розвивати потенціал креативного мислення та творчих здібностей у студентів, створювати умови для впровадження індивідуальної освітньої траєкторії відповідно до мотивації студентів, планувати й управляти проектами, що мають наукову, соціокультурну і комерційну цінність на засадах інноваційності, креативності, творчості, ініціативності та критичності мислення. На

особистісному рівні креативні компетенції інноваційного кластеру поєднують: здатність реалізувати власний авторський стиль, усвідомлення власних креативних можливостей, актуалізація соціальної і професійної мобільності, навички упровадження інноваційно-креативних рішень.

Мотиваційно-проективний кластер креативних компетенцій на професійному рівні включає: здатність адресної мотивації кожного студента, використання різноманітних підходів і технологій у постановці смарт-мети і завдань в освітньому процесі, вміння виходити з мотивації студентів у плануванні та організації освітнього процесу, здатність планувати, організовувати і діагностувати результати освітньої діяльності, використовувати технології тайм-менеджменту в організації професійно-освітньої діяльності, ставити перспективні науково-дослідні задачі ті визначати креативні стратегії їхнього вирішення, володіти психологічними і управлінськими технологіями супроводу освітнього процесу в умовах реформ. На особистісному рівні мотиваційно-проективний кластер поєднує наступні компетенції: вміння мотивувати себе на успіх, застосування кайро-технологій і принципів самоменеджменту, мотивувати себе та студентів до цілеспрямованого руху у досягненні спільної мети, розвивати самовпевненість і самоповагу у процесі власної життєдіяльності.

П'ятий – інформаційно-цифровий кластер креативних компетенцій на професійному рівні поєднує: навички впевненого і критичного використання інформаційних каналів, можливостей відкритої мережі у науково-педагогічній діяльності, здатність відповідально застосовувати інформаційні і цифрові технології в освітньому процесі, вміння створювати креативний цифровий освітній контент, використовувати в організації освітнього процесу технології цифрової творчості, навички забезпечення кібербезпеки і вирішення цифрових проблем. На особистісному рівні інформаційно-цифровий кластер комбінує наступні компетенції: навички використання цифрових технологій у процесах соціальної і професійної мобільності, використовувати різноманітний креативний контент у неформальній та інформальній освіті, розвивати навички застосування інформаційних і цифрових технологій у співпраці з фахівцями

інших наукових галузей, використовувати у професійному-особистісному розвитку можливості цифрової інтернаціоналізації, що уможливорює активну, креативну, ініціативну, творчу діяльність науково-педагогічних працівників у світовій науковій спільності.

Шостий кластер креативних компетенцій враховує специфіку професійно-особистісного розвитку науково-педагогічного працівника та поєднує: здатність здійснювати освітню діяльність з метою оновлення, вдосконалення, розвитку посадово-функціональних компетентностей, розвивати, удосконалювати професійно важливі якості особистості – відповідальність, рефлексивність, толерантність, громадськість, підприємливість у системі освіти, розвивати у студентів художню творчість, використовувати технології арт-терапії і арт-педагогіки в освітньому процесі, актуалізувати аксіологічні орієнтації, що спрямовані на всебічний розвиток особистості студента, створювати умови для розвитку у студентів готовності до формальної, неформальної та інформальної освіти протягом життя. На особистісному рівні професійно-особистісний кластер поєднує такі креативні компетенції як: здатність до діалогічної взаємодії, здатність актуалізувати самоосвітню діяльність, навички володіння акмеологічними технологіями у процесі особистісного зростання, застосовувати самодіагностику у самовдосконаленні життєво-професійних перспектив, творчо розвиватися в умовах неформальної та інформальної освіти.

Таким чином, науково-педагогічну креативність доцільно розглядати у трьох базових аспектах: 1) цілеспрямована зміна, що вносить до освітнього процесу нововведення, удосконалення освітніх компонентів та елементів; 2) процес створення нових технологій, методів, методик, програм, що оновлюють якість освітнього процесу; 3) пошук, адаптація і впровадження ефективних методик і програм до освітнього процесу та їхнє творче переосмислення; 4) здійснення дослідницької, креативної, рефлексивної, новаторської діяльності, а також науково-методичне і самостійне вирішення професійних завдань. На особистісному рівні креативну діяльність науково-педагогічного працівника можна розглядати як процес самовизначення у ставленні до нового,

конструктивної зміни себе, власної професійної позиції, подолання бар'єрів у самореалізації.

Рис 1. Структура креативності науково-педагогічного працівника

Креативність науково-педагогічного працівника презентує інноваційні, творчі, евристичні досягнення фахівця на різних етапах його професійної діяльності та розуміється як створення нових професійних продуктів і високих результатів науково-педагогічної діяльності у процесі реалізації творчих, інтелектуальних, операційних здібностей фахівця. Таким чином, у структурі креативності науково-педагогічного працівника чітко простежуються обов'язкові компоненти: мотиваційний, гносеологічний, праксиологічний, операційний, комунікативний, акмеологічний компоненти, характеризують кластери крєвних компетенцій.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок.

У результаті теоретико-методологічного аналізу проблеми визначено гносеологічний, інтерсуб'єктивний, інноваційний, мотиваційно-проективний,

інформаційно-цифровий і професійно-особистісний кластери креативних компетенцій науково-педагогічного працівника. Визначено, що креативність науково-педагогічного працівника є системна, багатофакторна, інтегративна єдність гносеологічних, праксиологічних операційних знань і умінь, навичок інтерсуб'єктивної взаємодії, ціннісних орієнтацій, акмеологічних настанов фахівця, що уможлиблює ефективну науково-дослідну діяльність, забезпечує систематичне інноваційне оновлення змісту і методів освітнього процесу, формує навички до самоактуалізації, самоорганізації, самодетермінації, розвиває потенціал креативного, інноваційного мислення, соціальної та професійної мобільності, актуалізує потребу в самоосвіті, вмінні реагувати на непередбачувані, змінні умови професійної діяльності й володіти динамікою власних життєво-професійних можливостей. Гармонійне співвідношення складових і компонентів креативності науково-педагогічного працівника формує вищий рівень розвитку його професійної креативності. Він досягається у подоланні ситуацій невизначеності освітнього процесу, відмови від застарілих способів вирішення науково-педагогічних задач, оволодінні методологією постійної та ефективної гармонізації професійної і особистісно-орієнтованої життєдіяльності.

Пріоритетним напрямом подальшого дослідження вважаємо розробку і впровадження науково-методичного супроводу безперервного розвитку і саморозвитку креативності науково-педагогічного працівника, що уможлиблює його ефективну самореалізацію в інтегрованому науковому просторі і в відкритому освітньому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ілляхова М. В. Розвиток креативної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти / М. В. Ілляхова. НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». К. 2015. – 68 с.
2. Сидоренко В.В. Інноваційні напрями науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогічних працівників у системі післядипломної освіти / В. Сидоренко. Інформаційний збірник для

директора школи та завідуючого дитячим садком. Київ: РА «Освіта України». 2016. № 7–8(48). – С. 22–29.

3. Epstein, R. Generativity theory and creativity. In M.A. Runco & R.S. Albert (Eds.), *Theories of creativity (Rev. ed.)*. Cresskill, NJ: Hampton Press, 2005.